

Юлдашов К.А.

БӨГӨТ КОЮУ ЧАРАЛАРЫН КОЛДОНУУ ТАРТИБИНДЕ КАМАККА АЛЫНГАН ЖАКТАРДЫН УКУК ЖӨНДӨМДҮҮЛҮГҮНҮН ТЕОРЕТИКАЛЫК АСПЕКТИЛЕРИ

Юлдашов К.А.

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ПРАВОСПОСОБНОСТИ ЛИЦ, СОДЕРЖАЩИХСЯ ПОД СТРАЖЕЙ В ПОРЯДКЕ ПРИМЕНЕНИЯ МЕРЫ ПРЕСЕЧЕНИЯ

К.А. Yuldashov

THEORETICAL ASPECTS OF LEGAL CAPACITY OF PERSONS DETAINED IN THE ORDER OF APPLICATION OF THE PREVENTIVE MEASURE

УДК: 347.55/6

Бул илимий макалада бөгөт коюу чараларын колдонуу тартибинде камакка алынган жактардын укук жөндөмдүүлүгүнүн теоретикалык аспектилери боюнча кыз караштар талдоого алынып, алардын укуктук мазмуну изилденген.

В данной научной статье проанализированы взгляды относительно теоретических аспектов правоспособности лиц заключенных под стражу в качестве мер пресечения.

In this scientific article views regarding theoretical issues of legal capacity of persons taken into custody as a preventive measure are reviewed.

Бөгөт коюу чараларын колдонуу тартибинде камакка алынган жактардын укук жөндөмдүүлүгү өзүн укук жана милдеттерге ээ болуу үчүн жалпы өбөлгө катары көрсөтөт. Ал укукка ээ болуунун өбөлгөсү жана негизи болуп саналат, анткени анык бир субъективдүү укуктарга негиз болот. Мындай өбөлгө бардык укук жана милдеттерге карата укук жөндөмдүүлүктүн бирдей пайда болуусунун натыйжасында жалпы деп эсептелинет жана алардын пайда болуусу үчүн зарыл болуп саналат. Бирок бул укук жөндөмдүүлүк ачык айкындаштырылбагандыгы менен айырмаланат дегенди билдирбейт. Мыйзамдуулукта орнотулган анык укук жана милдеттерге ээ болуу мүмкүнчүлүгү болуп саналуу менен укук жөндөмдүүлүк камакка алынган жактын укукка ээ болуусунун анык жөндөмдүүлүгү катары да чыгат.

Жактын укук жөндөмдүүлүгү алардын аракетке жөндөмдүүлүк түшүнүгүнүн мазмунуна тиешелүү болгон өзүнүн аракети аркылуу укук жана милдеттерин алууга жана ишке ашырууга болгон жөндөмдүүлүгү катары эмес, укук жана милдеттерге ээ болууга болгон жөндөмдүүлүк катары экендиги айкын.

Биз Я. Р. Веберстин “укук жана милдеттерге ээ болуу” жөндөмдүүлүгү укук жана милдеттерди алуу жөндөмдүүлүгү менен гана эмес, укук жана милдеттерге ээ болуу жана аткаруу жөндөмдүүлүгү аркылуу да ачылат деген позициясын бөлүшөбүз.

Биздин көз-карашыбызча, укук жөндөмдүүлүктү мүмкүндүк жана чындык сыяктуу анык субъективдүү укук менен катыштыруу анчалык деле

негизсиз. Укукка ээ болуунун жалпы өбөлгөсү болуу менен, укук жөндөмдүүлүк укук жана милдеттерге ээ болуунун анык жана чыныгы мүмкүнчүлүгү сапатында чыгат. “Анын абстрактуулугу анык бир субъективдүү укуктарга жана милдеттерге ээ болуу менен салыштырууда гана көрүнөт” [1, с.45].

Ошентип, укук жөндөмдүүлүк өзү аркылуу өзүнчө укуктук категорияны көрсөтөт. Укук жөндөмдүүлүк аны алып жүргөн адамга мыйзам тарабынан бекитилген укук жана эркиндиктерге ээ болуунун абстракттуу эмес, анык жана чыныгы мүмкүнчүлүгүн берет.

Укук жөндөмдүүлүк анык бир субъективдүү укукту ишке ашыруунун стадиясы эмес, ага ээ болуу үчүн өбөлгө болуп саналат. Укук жөндөмдүүлүктүн мазмунуна укук жана эркиндиктерди алуу мүмкүнчүлүгү гана эмес, аларга ээ болуу жана аларды ишке ашыруу мүмкүнчүлүктөрү да кирет.

Биз көбүрөөк негиздүү деп Я.Р. Веберстин “укук жөндөмдүүлүк субъективдүү укук болуп башка субъективдүү укуктун маңызы, элементи, өнүгүү стадиясы экендиги же өзүнүн кучагына мазмундуу компоненттер сапатында кандайдыр бир башка субъективдүү укуктарды (конституциялык же башка) алгандыгы үчүн, же өзүнүн мазмуну аркылуу анык бир субъективдүү укуктарга жалпыланган, абстракттуу түрдө ээ экендигинен эмес, ал ар бир жаранга тиешелүү укук катары укук жана милдеттерге ээ болуу жөндөмдүүлүгү сыяктуу өз алдынча мазмунга ээ экендиги менен саналат” [2, с.67] деген көз карашын эсептейбиз.

Бул позицияны В. П. Грибанов, С.С. Алексеев, Б.К. Бегичев карманышат. 1925-жылда укук жөндөмдүүлүк укукка ээ болууга болгон жөндөмдүүлүк катары түшүнүлгөн. Бүгүнкү күндө укук жөндөмдүүлүгү Кыргыз Республикасынын бардык жарандарында сыяктуу эле камакка алынгандарга дагы тиешелүү [3].

Бул жактар мүлккө болгон укук аркылуу мүлккө ээ болуусу; мүлктү мураска алуусу жана мураска калтыруусу; ишкердик жана мыйзам тарабынан тыюу салынбаган башка каалагандай ишмердүүлүк менен алектенүүсү; кээ бир бүтүмдөрдү аткаруусу жана милдеттенмелерде катышуусу; илимдин, адабияттын жана маданияттын чыгармаларынын, ойлоп табуулардын жана интеллектуалдуу ишмердүүлүк-

түн мыйзам тарабынан корголуучу башка жыйынтыктарынын авторунун укугуна ээ болуусу, ошондой эле Кыргыз Республикасынын Жарандык Кодексинин 53-беренесинде орнотулган башка мүлктүк жана жеке мүлктүк эмес укуктарга ээ болуусу мүмкүн.

Башкача айтканда, бул буга чейин белгиленип кеткен камакка алынган жактар Кыргыз Республикасынын башка бардык жарандары менен тең катарда укуктун субъекттери болуп саналышаары жана тең даражада жарандык айланууда катыша алаары жөнүндөгү ырастоону дагы бир жолу тастыктайт.

Бул камактагы жактардын укук жөндөмдүүлүгү чектелген эмес дегенди түшүндүрөбү? Биздин оюбузча, бул андай эмес. Чындыгында каралып жаткан жактардын укук жөндөмдүүлүгү чектөөгө дуушар кылынган.

Иштин баары бөгөт коюу чараларын колдонуу тартибинде камакка алынган жактар коомдон обочолонтулгандыгында турат. Мындан сырткары, сейилдөөгө бөлүнгөн убакыт да, тамактануу тартиби ж.б. “Кылмыш жасаганга шектүүлөрдү жана айыпталуучуларды камакта кармоо жөнүндөгү” мыйзам жана ички тартип эрежелери аркылуу аныкталган.

Ошондуктан, камактагы жактардын укук жөндөмдүүлүгүнүн сезилээрлик чектелүүсү болуп алар тарабынан жарандык укук жөндөмдүүлүктүн мазмунунун элементи болгон жашоо ордун тандоо мүмкүнчүлүгүнүн жоктугу саналат.

Мындан сырткары, кылмыш жасаганга шектүүлөр жана айыпталуучулар тергөө камак жайдын аймагында гана продуктыларды жана негизги керектөө буюмдарын магазин-дүкөндөрдөн сатып алуу үчүн жарандык-укуктук бүтүмдөрдүөзү жасоо укугуна ээ.

Бөгөт коюу чараларын колдонуу тартибинде камакка алынган жактар башка жарандык-укуктук бүтүмдөрдү кылмыш иши өндүрүшү колунда турган жактын же органдын уруксаты менен өзүнүн өкүлү аркылуу гана ага ишеним кат берүү менен ишке ашырышат [4].

Ошентип, бул жактардын каалагандай бүтүмдөрдү жасоого жана милдеттенмелерде катышууга болгон жөндөмдүүлүгү бир кыйла чектелген.

Бөгөт коюу чараларын колдонуу тартибинде камакка алынган жактар өзүнүн атын же фамилиясын өзгөртүү, анык бир кызмат орундарды ээлөө, анык бир ишмердүүлүк менен алектенүү мүмкүнчүлүгүнөн ажыратылган.

М.Г. Маркова жаза өтөөдөн шарттуу-мөөнөтүнөн мурда бошотулган, жана ошондой эле жаза өтөп жаткан жактардын укук жөндөмдүүлүгү алар дайыма көзөмөл алдында болгону, текшерүүлөрдүн болуусу, жеке өздүк мүлктүк эмес укуктарын ишке ашыруу мүмкүнчүлүгүнүн чектелүүсү аркылуу да чектелет деп эсептейт [5, с.12].

Биздин көз-карашыбызча, мындай ырастоо бөгөт коюу чараларын колдонуу тартибинде камакка алынган жактардын укук жөндөмдүүлүгүнө карата да туура. Анткени бул адамдарга карата да текшерүү

жана көзөмөл жүргүзүлөт, жекече тинтүү өткөрүлөт, камералар тинтүүгө алынат, байкоо жүргүзүү каржаттары пайдаланылат, каттар цензурадан өткөрүлөт.

Камакка алынган жактардын укук жөндөмдүүлүгүн чектөөнүн мүмкүнчүлүгү заманбап мыйзамдуулукка туура келет. Ага ылайык жактын укук жөндөмдүүлүгү мыйзам тарабынан орнотулган тартипте гана чектелүүсү мүмкүн (Кыргыз Республикасынын Жарандык Кодексинин 1-бөлүм 53-беренеси). Бул учурда мындай мыйзам болуп Кыргыз Республикасынын Кылмыш-жаза процесстик кодекси жана “Кылмыш жасаганга шектүүлөрдү жана айыпталуучуларды камакта кармоо жөнүндөгү” мыйзамы саналат.

Ошондой болсо да, адабияттарда укук жөндөмдүүлүктү чектөөнү башкача карап чыгуунун жетилип калган зарылдыгы белгиленүүдө.

А.М. Нечаева, эгерде жөндөмдүүлүк, а демек укук жөндөмдүүлүк да адамдын касиети болгон болсо [6, с. 29], демек анда адам укук жөндөмдүүлүккө ал мыйзамда бекитилген же бекитилбегенинен көз-карандысыз түрдө ээ деп эсептейт. Андыктан, мыйзамдар же башка укуктук актылар укук жөндөмдүүлүктүн өбөлгөсү болуусу мүмкүн эмес, алар аны жаратпайт жана жарата да албайт, ошондой эле чектей да албайт.

Жыйынтыгында бөгөт коюу чараларын колдонуу тартибинде камакка алынган жактардын укук жөндөмдүүлүгү бүтүн бойдон да, кээ бир бөлүктөрү да чектелүүсү мүмкүн эмес деген бүтүм чыгарууга болот.

Биздин оюбузча, мында ырастоо талашсыз эмес.

Кыргыз Республикасынын Жарандык Кодексинин 52-беренесин талдоо укук жөндөмдүүлүк укук жана милдеттерге ээ болуу жөндөмдүүлүгү болуп саналат деп ырастоого мүмкүндүк берет, б.а., ал мыйзам тарабынан каралгандыктан, юридикалык мүмкүнчүлүк катары чыгат. Бул ойдон А. М. Нечаева да танбайт. Анын ырастоосу боюнча укук жөндөмдүүлүк “өзүнүн жарандарына тиешелүү укуктарды бөлүштүргөн мамлекетте жашаган” адамдын ажыратылгыс касиети болуп саналат.

Биздин оюбузча, адамга укуктар дал мамлекет тарабынан бөлүштүрүлөт, ал эми А. М. Нечаеванын ой жүгүртүүсүн табигый укуктун областынан ченемдик жандоонун областына өткөрүү анын далилин илимий тактоодон ажыратып коет.

Биздин көз-карашта, укук жөндөмдүүлүк дал юридикалык мүмкүнчүлүк болуу менен адамдын касиети катары эмес, анын укугу катары чыгат.

Бул, укук жөндөмдүүлүк укук болуп саналуу менен ыйгарым укуктуу жакка башка жактардан аны бузуудан кармануусун талап кылууга мүмкүндүк берүүсү менен да тастыкталат. Бул болсо укук жөндөмдүүлүктү бузуунун натыйжалары орнотулган Кыргыз Республикасынын Жарандык Кодексинин 53-беренесинин мазмунунан келип чыгат.

Жогоруда айтылгандарды эсепке алып, бөгөт коюу чараларын колдонуу тартибинде камакка

алынган жактардын укук жөндөмдүүлүгү чектелүү экендигин ырастоого болот. Укук жөндөмдүүлүк абстрактуу эмес, балким анык жана чыныгы жашаган бөтөнчө, б.а. чындык аркылуу аныкталган укук болуп саналат. Ошондуктан камакка алынган жактардын анык бир укуктарга ээ болууга жана анык бир милдеттерди алып жүрүүгө жөндөмсүздүгү толук мыйзам ченемдүү көрүнүш. Бөгөт коюу чараларын колдонуу тартибинде камакка алынган жактардын укук жөндөмдүүлүгү алардын укук субъективдүүлүгүн укуктук мамилелерде катышуу мүмкүнчүлүгү, өбөлгөсү катары алдын ала аныктайт. Ошол эле учурда мындай өбөлгө бардыгы үчүн тең өлчөмдө милдеттүү. Анткени, укук жөндөмдүүлүк – укуктун ээсинин да аракети менен да, башка жактардын аракети менен да өткөрүп берилгис, ажыратылгыс инсандын тартып алынгыс укугу. Адам өлгөн учурда, же орнотулган тартипте ушундай деп эсептелген учурда гана укук жөндөмдүүлүк токтолот (Кыргыз Республикасынын Жарандык Кодекси, 2-бөлүм, 52-берене). Ал ажыратылгыс, адамдан аны ажыратууга мүмкүн эмес, анткени ал кимдир-

бирөөнүн укугунун объектисине айланат.

Адабияттар:

1. Веберс Я.Р. Правосубъективность граждан в советском гражданском и семейном праве. Рига.-1976. - С. 45.
2. Мельников А.А. Правовое положение личности в советском гражданском процессе. М., 1969. - С. 67.
3. Кыргыз Республикасынын Граждандык Кодекси (2014. 21.04. өзгөртүүлөр жана толуктоолор менен) Жарандык кодекстин биринчи бөлүгү колдонууга киргизүү жөнүндө КР 1996.08.05 №16 Мыйзамы.
4. Кылмыштарды жасоо жагынан шек туудурган жана айыпталып кармалган адамдарды камакта кармоонун тартиби жана шарттары жөнүндө» Кыргыз Республикасынын 2002-жылдын 31-октябрындагы №150 Мыйзамы (2014.18.03. өзгөртүүлөр жана толуктоолор менен) .
5. Маркова М.Г. Гражданско-правовое положение условно-осужденных к лишению свободы и условно освобожденных из мест лишения свободы с обязательным привлечением к труду: Уч.пособие. М., Академия МВД КР, 1985.- С. 12.
6. Нечаева А.М. О правоспособности и дееспособности физических лиц. Государство и право, 2001, №2.-С. 29.

Рецензент: д.ю.н., профессор Дуйсенов Э.Э.